

Pasvalio P. Vileišio vidurinės mokyklos
XII° klasės mokinė
Agnė Žagrakalytė

Dangus M. Katiliškio „Užuovijoje“ ir „Išėjimams
negrįžti“

Labai norėjau žaisti. O ir gražu buvo.
Svart, nužait ir išrengt visą minimą dangų.
Saulę, mėnė, debesis... Kadangi (ieškodama nusprendžiau) dangaus M. Katiliškio kūryboje kažin ar ne daugiau nei žemės. Lyg taip ir turėtų būti - kažkas aiškino, jogi gyvulys nuo žmogaus tuos ir skirian (jei skirian), kad pirmasis dažniausiai žemyn žvilgsnį nudelbęs, ogi antrasis, smakrą kilstelėjęs, padebeniais klaidžioja - nesvarbu, ką begalvotum... Tik gaila, kad kartais tokius braidytojus tinginiais, svajokliais aprikiu. Iš, kad debesis tegana... Tačiau, jei jau ginčytis, nask tu man tokį darbininką, ne karto dangun nepažvelgusi. Ne tik žvalgas, o ir visai arti, prie savęs dangų pritraukia, „nucaminina“. Žūrėk, debesys! Lyg gyvulėliai - ir sparnuoti, ir bauliantys - jie „lėtai, pamaziukais“ sugula panamės danguje, „namūs ir jaukūs, kaip avys pakaičiu sugulę ir susikloję vagomis“. Jie „atslenka“, „lipa“, „kopia“, „verčian“, „nuivarto“, „kalinani, lyg

rankomis iš gilumos", „ sunkūs, pačia žeme rąpojan-
tys", nerangiai „ braukia per ~~aglyz~~ viršūnes", „ vilkda-
mas pastui save pašo šėselį" - lyg į tvartus sočius
ir vargiai bepaieinančius gyvius varytum. Kaip
žąsys plaukia „iškilia rikiuote, vasnodami galin-
gais sparnais", ir „ pasparnes" turi, „ jerubės plunks-
nelėm išnikaišo", „ kaip pempės kiaušinis". Stovi,
galvą užvertęs, ir stebi, kaip „ plaukia dangumi",
„ praslenka", „ bėga", „ slapstydami", arba „ neria
žemyn ir greitai lyg užsimanę vienas ant kito nušprūs-
ti". Čia mulkmi, bet ir didžiūnūs savo įnamius
ten matai - iš pradžių jie idrūs - nuqvira rasę, „ soti-
nami pašos slėsmumų miglos", - tai „ šilkinė dermės
juosta" (vaivorykštė, sandaras vardan jungianti Dievo
ir žmonių buveines) braukia iš marių vandenis „ ir gir-
di juos kaip arklių pulką". Nakarop jie „ nutvilkę
saulėlydriuose", „ didžiai nukaitę"... Ir nuvęs tie gy-
velėliai: „ panšiaušė, piestu atristojo, nėra kūliu
žemyn ir vėl skėcian apnūtojunais pakraščiais,
jau sakytum kuilys čiauškindamas iltimis", „ numau-
roja", verčian „ kūbvertomis žeme, lyg pabaidytų jaučių
kaimeni". Net galva skaitant nuvinuka nuo tokios galybės

vairdzis ir asociacijas. Debenys - pirmāns ryšys tarp dangaus ir zemes - „iznūbuoti pataļķiņ dainas” ir „iskambez vīverniņ ir daļģiņ zvanģejimui”, „perkoti brinkstancīņ dirvuz veju”. Jie „iškedenti”, „garankšciuojani” - ir audinio rietimus ten, aukštyn, wikeļi - kad tau meļus, visho būtz - „ramiais lamstais mūklasto ģ gulstinius druziis, lyg tai niska eitz iš vėdinimui atidarutz kraicīo skruņņiņ”. Jie „išplūšijz”, „nūduyķz” - kaip linuz pluāstas; lyģini ir lyģini - „debenys klajejo ilgji ir balti, lyģ patiestos drobēs panamējē”, „permatomi tartum retas audeklas”, „nupiojani garankštiniis”, „nikoni wuliais”, „prakiūra spragomis”, „praplysta”, „nūjaukia”, „maišu witraukia pāzēmio ertuz”, „stangūs kaip nūveltas milas”, „skysti kaip kiauļpienēs pūkas”. Padangēs „apintraukia tirstu marškoni, tōi „skvernus”, wīršēm miško traska jz skiautis - o spalwuz ģwairumas - juodi, rudi, pāsi, bātkni, netģi auknīiai - imk, rēyķ, nūdinkis... „kelmuz kelmēiaiģoras bulwiģ sodinimo metas”. Praalkai? Debenys plēmēiai tau bus balti „kaip wariķi”, jie „iškoreja ir pagelsta kreķeni”, „baltu tirstu rūģimui išnūcīa, išnūputaja”, bus tirsti ar nuskysteģz, ģniks „drumstis, lyģ ģ juos kas būtz šliūķstēļģz žiupsnģ druskas”. O ir patēys debeny - lyģ ta padangtes druska, nuteikianti ģai skonio. Jau vien saulitēķiai - be debeny - ar nēwāstrigty ķur galuģorkly?

Saulitēķis. Saslus lēnas pulsaminas. Breķstantis ryty raudonis. Aušra „nūķiani pro wāuolaidēz nērinīis”, „košiani per šakas”, ģ nūķy miško mēlymūģ ģberdama nāuwai šnytinģiģ, nēlēģjūņģ lašģ, šnyluoja pro lentēz plyšius. Nu aušra „jau smarkiai baltināncīa langus”, prāšwinta ir Kristinas („Apyaušnē”) sģmone. Ķaušta diena. Kartais ģi - „nēēlīnio niūrumo”, kitais - lyģ benķuicīanti tetulē - „tāisoni ģndēģti kaip ģpūstas žaisobras”, stamantri - „diena tūrtais žingšmiais pāķēido per sodrģģ; ar kiek nerāģoka - „jau, jau atliģa miķģz nē wīršūnēmis”. Jodienuģus, nūģz pāskliāutz wāķēcīa saulē. Saulelē nēģama nu moterimi - „pāraudo ģi kaip darķinīķis wēidas nuo didēlēs dienas ģtampas”. Ķi raudonai klaja sau pataļģ, wāķstoni deberēļiais, wāļiūķiķskai „prānplēšia

4
spragą debens" ir žvelgia "tokia jaunu šypsniu, jog is
karto panivaidena pavasaris." Kypsteli "savo įkaitusį
žandą", "raudoną skruostą", glaudžia "savo milži-
nišką žandą prie dantyto miško brūkniu". Švelniai
juokiasi, iškilniai bendra iš vandens, pavargusi,
"netekusi vaishumo ir jėgos", bendra "lyg per rudus
debenis". Ji ir "vinių gėrybių tiekėja" - užtraukia žair-
das, mdrionina mesą (taip paruošdama ją emigruo-
jančiųjų skrandžiams, kai laivius kurti uždraus-
ta ("Theodor Storm")) lygini ją ir su daiktais šalie-
tavęs - "taip raudona, kaip žiluvys, įstatytas į
skobtu viduriu viklinį bureką", "pailgai apskrita
ir tokia didelė kaip došlo dugnas", "nelyginant
situvė", arba "riedete rieda", rodoji, "jog ji rukani
kaip tekis". Užėjus "laikiniam rūkymo alkiumi"
("Gott mit uns"), atsisakoma vinių meilių žodelių: "saulė
man nebebuvo saulė, o kažkokia tarpvartės liktama".
Taciau po ilgas pertraukas dūmo užpėsus, "dar
kurį laiką tavaruoja akyse". Tavaruoja tekanti saulė
ir mirstant Družiai ("Polaidis"). Ji po nesikmingos
Stepono Vaitiško prakalbos ("Nedermi") saulė "nuk-
raipė ir panutenciu nukdamoni šovė aukštyn į patį
dangaus dugną". Ji pačia saulė, "apžergęs ir spardy-
damas šonus batų užkulniais, jojo tėvas". Ilgiliausia
sąrašas - ji supnuoja ir rukani "lyg megindytė",
"skrieja", "spigina", "gula į skystus pavėnio garus",
"runkian" pro medrius, "kyla", "lygiai maloniai švie-
čia", "žyra", plikinanti kaitina, suvra žemyn,
"sildo", klysta "sivaliniu apledijenu dugnu",
"šokteli į medrius", "smengia", atsimuša į debenis,
"vibruoja", "žeme ritineja", išnineria iš miego pusmies,
"rukani bairiu greičiu", pranikaša sodno viršūnėmis.
Palaidžia savo ruožus laipiot viralinės nenomis,
blukinant ugnį priežadoje; nimirina Družios daroma
aly ("Polaidis"); jomsveria ir pamaziukais "rieda
vakaruonin"; išleidžia dapeikos ("Pupzydis") dequta,
apkvaitina turgaus bobeles, apvilibina girelį, ruauk-
sina plynes, užlieja lygumas, pakyla į zenitą, sverian
prie žemės. Tai "popiečio saulė", deganti "pavasario"
saulė, "rugpjūčio saulė", žėruojanti "rudens saulė",
žema "žiemos saulė". Ji "tamniai raudona ir netekusi

gyvybės, „miela“, „tartum⁵ nuo perkaitimo raudona“,
„nusvirūn“, „žemė ir pailnūn“, „įkaitūn“. Nepagailėta
daryt ir jos spinduliams - plėšriai „išnikiša raudonai
pirštai“, taip ir regi, kaip nepalikiamai driekianė aršė-
ja „nidabūniamai nūlai“. Kaip „miežio varpos akudai, pla-
tėdami į žemę, išbėga geltoni spinduliai“. Jie melkia-
ni, „mirguliuodami auknū“, „žlega <...> lapuose ir mugiu-
se varpų akuduose“, dryksta „lyg ošmenys kalavijų koki-
nos sapulingosios vainiko“. Tai ir minkšti „pažemio saulės
spinduliai“, „atsipę“ ir jau „regi, atvėrę atsivaitai,
mugulę dirvos aukštumoje“ ir ant žemės krebdancios jų
dėmelės... Dienos baigtis - dangų saulėlydžių žaros -
„liepsnojancios“, kruminai raudonos, netgi akis draskan-
čios, neramiai nykauktos, žioruojancios, triskancios paš-
vaistės. Galop blėsta ir liepsnos, vakaro ugnys - „lauku-
aptraukia variniais šėšeliais“ - tik „menkute“, „perpus
apiblukūn“ žarelė bežymi, tebedulksoja visum miško-
ir ta pati - „pantraukia žiemų juos“. Vakaras „užsklendžia
savo vartus“. Sodybos su visais savo vargais ir laimem
nyra į naktį - „kaip maišų juodicaunų“. Naktis -
lyg indas „juodu dugnū“. Nepaaiškinama juoda
„slaptybė“ - šiurpi „išsiandūnūn“, darganota naktis,
arba mišškai priešingas drėgnam jausmū jankumas
„naktis, apvožūn žemę kaip paukštė gūžtą“. Ji įgan-
na skypčio, plazmos, eterio lūnų: „iš paties aukšto
dangaus suve trankumas“, „gyva verdene gūšėčiojo
naktis“, „naktis lašėjo nuo lapų, nuo žvaigždžių“. Tai
„neregito skaidrumo ir didumo žvaigždės“, „žvaigždės,
daujomis žeriamos“, arba „retos vidurvasario žvaigždės“,
„retų žvaigždžių dangus“. Jos tirpsta molkastės lyg-
mėje, nypan ant nerimstancios varlių nykūnto vandens,
plėvena, „lyg jučiamos drungno nakties mėjuko“ („Plėvena“ -
šis žvaigždžių ypatybų R. Katiliškis, regis, ypač mėgė).
Dar jos „spindū“, mirga „viršūgalnyje tokiu skaidrumu,
koks tegalimas, lietui nupraunus padangę“. Ypač
aštrios jos žiemę, maidejus sūnū („miegas“): „žvaig-
džių lediniai spinduliai lūžinėjo nuo jo, spragėdami
melsvomis kibirkštėmis ir patirdami iš beprotiško dangau-
nugpjūčio naktų lietūmi. Blaunus žvaigždžių mirgėjimos
Be jo - kur, žuogau, dėnies? „Sėrio ir laimės traskimas
<...> žvaigždė spindės talimame danguje“. Šūčių vakarų
egles „viršūneje žvaigždė, iškirpta iš misneistos skardos“ („Liobre-

liais kvepia marškiniai"). Paryčiais, kai „ausra kopia
nutrindama žvaigždės“, jos blunka. Blyškiai marktos ir
mėmuliui užsismežus. Renenena žvorbsta laukuose ir
skelia „kilbirkstis mulkučiuose nosos lašeliuose“, ji „šaid-
ni“, arba apnitraukus deberimi, „klaiki, dūmais aptrauk-
ta“ - „tamrai raudonas meno bego ir niekaip neišbeigo
iš dūmų verpetų“. Lyg apiminkas - „įnbrenda ir vidurį
miško, o jo „šviesa prarūmūnai quian ir pavemio rūtką“.
Drungna, skiptoka ta smierėli, tačiau vis šis tas - vėly-
vam keleiviai ir namai dang greičiau priartėja, steliut,
kaip eglės miršūnei skeliant pilnatį pūnau, jis atrodo
„zibintas, pavoztas ant tvoros statinio“. Kaip „jauno menės
aštri šukė, pernkreipuni šonu“, gula ir jauna sočeli, kaip
toliau ir aukščiau blyškiai atršmiecia „nūdilun mėmulis
delcia“, lyg pasagos įkirsta žymė plyname lede“, ar
„opimsta ir paryčio rūkus, nūmlauzydama ragus aštri-
je miško biauuoje“ - po dienos, po kitos ir nelusne ženktos.
Ir krenta rūpestis: „gero relauk jam einant ir galą“.
Ne misada jis draugiškas - išplaukia iš ntemų „didžiule
mėmulis pilnatis, plačiai benšypsanti, lyg kiniečio veidas,
ir raudona, it buidelis marškouis“. Raudonas mėmulis
klastingai užlieja žemę ir nemykūnai atlieka jam pavostų
darbą. Ir užverda iš nepaaiškinamo ilgino jaunas
kraujas taip, kad norin paprasčiausiai, keturpėsciam
„pastaugti ir mėmuli“. „Ar ta menenena nuvirina kraują
ir juoką?“. Sukani pilnatis, „apjuosta dignies“, kaip
dermės juostos lanko, kada jis atršpindai ežere ir nūda-
ro pilnų apskritimą. Ir panpila patarimui: „pilnatis
ant dangaus - pjonimui kaip tik. Sako, mėsa nentrau-
kia“. O senasis ir rimsianti šaltį išpranasaus: „Ar matai,
kokia dignis ant menėsio? Per spūndį aplink. Tai kuocis
už dūmų, trejų dienų laukim atmainos. Smenga meno.
leidriani kažkur už giedrejančio, smintancio skelauto.
brėškma „tirstai gula ir kiema“, „kaista dangaus pūri“.
Atis apžomi „dangaus lopinys, taip sodrus ir limpanti-
vien jau spalvų gaunye - jis „paralinoja“ - rytu ir
vakarų pūrije - žalumas toliau pereina „ir geltonumą,
tartum nokdamas“. Dangus „įgelsta“, o „aukštai tyra ir
pasmelūnai žalsva“. Dangaus ercia „papilkamuni“,
misas jis „kanapetas kaip pempis kriausinis“, „lengvai
nūdraikytas palšais deberiliais“. Arba „giedingai panau-
dys“ vakarų krašteliu, trupos, „kūminai šurpau sauleleičio

gaiso sujauktas" - galima pamanyti, "kaol plyšio kruminciai
įkaitanį padangę": "dangus raudonas - vėjų bus".
"Neregėtai skaidrios", "tyras dangaus gelmis". Relynas
dangus - jė, "mėlynumo neįmanoma apsakyti", tai, "neįpa-
sakytas tyrumo mėlynė", "aukštas, žydras dangus", "gailiai
mėlynas akiratis", "mėlyna padangė", "mėlyna dangaus
linija", "tamrai mėlynas dangaus režys nirsėje...> švy-
tuoja lyg upelio rietava", "mėlynumas - tartum amžinai
nuvirmusios tyrelis akis, apsučdusios vidudienę". Rudeniop
dangus, "geliančiai jilkas, rėbraužiškas", "dangus
į žemę ypatingai niūraus rudeniškumo". O "gailiai
išnigiedrinęs rudens dangus" pavozia rėsimas. "Palsas
dangaus rėtis" wėsi vėzia ant galvos į girtam Vitkui
("Delcia"). "Dangaus dubuo" pandalija į naktį į diena,
dangus tampa "kietas, aštriai skambantis, lyg užgautas
katilo dugnas". Sauno dangus - "gelėzinis", "neumaldo-
mai kietas į negailestingas". Žiemos dangus, "numaligus",
"aukštas", "wimantis nis didesnes erčias", "jan galutinai
apsalęs". Tačiau jis į "maukston", luina "nuslėgtas dūmų",
o pagimę ryto "padengtas modimis" ("Bošnykis mynas").

Dangaus sklypelių prablairo nejas, tačiau plyšiai kas
valandą verian, didėja... Užslinkus atgailos valan-
driukei, nuvokiama, kad "pakius dangus į verkis,
raudos šaltomis, nelvėnto išgrawitų akių ašaronis. Verks
dangus karta nūmumis. Dangus raudos wž mus, wž mus,
paklydusius savo nūmus, savo žemę". Nis diltto dangus
tampniai nuistat nū žemę. Trolyų škliantų trikampiui,
"kaip gėmių žambis raunanį į dangų", medriai "gėlunio-
ja, juodai į jį "įnirėžę", "lyg juodais dantimis nukandioja
dangaus žalumą", o jūr šakos "nurenka žvaigždėles",
"įniverpia" dangaus mėlynę. Ne per aukštai dangus.

Kaminai verčia "dūmus tyfiais rytmečiais aukštyn,
į iš jūr nuvidaro debesų animai", "skerdrėiaus pyplis dūme-
lis kopė aukštyn, ten, ten... Tačiau - wštenka tik pusę
sprindėis žmogaus "kojoms pakilti, į jį jau nebe šios
žemės gyventojas. Skaidrymai ore į kykojimai po parasūto
skicici tėra trumpalaikė apgaule. Žmogus nustiek kninta
žemyn, į žemę. Numirti.